

STARK TAMÁS

A magyar zsidóság a vészkorszakban és a második világháború után

Statisztikai áttekintés

Nincs olyan, a vészkorszakról (Holocaust) szóló tudományos munka, mely ne közölne adatokat a magyar zsidóság veszteségeiről. Úgy tűnik, a témáról újat már nem lehet és nem is érdemes mondani. Átfutva a megjelent számokon azonban gyorsan kiderül, hogy az adatgazdagság bizonytalanságot tükröz. A könyvekben, tanulmányokban szereplő végeredmények - melyek szélső értékei Magyarország jelenlegi területére vonatkozóan 123 ezer, illetve 294 ezer - egymásnak ellentmondó sokasága elemzésre és további kutatásra ösztönöz.¹

A vészkorszakot túlélő zsidóság sorsa, vándormozgalma ma is fehér foltja történetírásunknak. A történész számára ez esetben a feltáratlanság és az adathiány jelenti a kihívást.

A publikált - veszteségre vonatkozó - végeredmények közti különbségek háttérben nemegyszer a magyar zsidóság 1941-es létszámának eltérő megállapítása áll. Az 1941-es népszámlálás alapján, a Központi Statisztikai Hivatal legújabb elemzéseit figyelembe véve, a kikeresztelkedettekkel együtt az üldözöttek teljes száma 800 ezerre tehető. A jelenlegi területen 480 ezer, Kárpátalján, Észak-Erdélyben, Felvidéken és Délvidéken összesen 320 ezer.²

Első veszteségét a Magyarországon élő zsidóság 1941-ben szenvedte el. Ekkor már a gettósítások, pogromok Kelet-Európában mindennapos eseménynek számítottak. A zsidóság elleni atrocitásokban élen járt a szomszédos Románia és Szlovákia. Magyarországon ekkor már több tízezer, túlnyomóan lengyel származású menekült, illetve hontalan zsidó tartózkodott. 1941 nyarán azonban az egyre erősödő német nyomás bizonytalanná tette sorsukat.

A liberális bánásmódot a Belügyminisztérium 192/1941. sz., július 12-én kiadott rendelete függesztette fel. A rendőrhatalóságok utasítást kaptak, hogy a zsidó származású külföldi embereket szállítsák a kárpátaljai Kőrösmezőre, és ott adják át a katonai hatóságoknak. Így került sor körülbelül 18 ezer fő Kelet-Galíciába történő deportálására. Az adat az „áttelepítés megszervezését irányító” Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság tisztviselőitől származik. Német források ugyanakkor 11 ezerre teszik az elhurcoltak számát.

A magyar állampolgársággal nem rendelkező deportáltak Galícia különböző községeiben szóródtak szét, de a legtöbben Kamenec Podolskba kerültek. Augusztus második felében az ukrán rendőrség azzal az indokkal, hogy a terület zsidómentes lesz, összeterte az elhurcoltakat. Az ezt követő tömeggyilkosságot feltehetően az Einatzgruppe C hajtotta végre.

A halálos áldozatok száma maximum 15-16 ezer fő lehetett, mivel legalább kétezer elhurcolt később visszaszökött³ Magyarországra, ahol 1941 őszétől ismét liberális bánásmódban részesültek.

Elszigetelt esemény volt az újvidéki vérengzés. 1942. január elején a vezérkar az V. szegedi hadtest parancsnokának, Feketeahalmi-Czeydner altábornagynak azt az utasítást adta, hogy a Délvidéken tevékenykedő partizán erőket semmisítse meg. A Grassy József vezérőrnagy közvetlen irányítása alatt végrehajtott akció során 4 ezer partizán személyt végeztek ki. Ezt a számot az ügy 1943. évi honvédségi kivizsgálása során állapították meg. A hazai és a nemzetközi szakirodalom elfogadja az adat hitelességét. Az áldozatok közül mintegy ezren zsidók voltak, akiket származásuk miatt sújtott az ellenséggel azonos elbánás.

Az 1938-ban, 1939-ben és 1941-ben hozott zsidótörvények révén elszenvedett jogfosztottság a honvédség (magyar haderő) soraiban nyers, brutális formát öltött. A katonai munkaszolgálatra vezényelt zsidóság harctéri veszteségei a rossz bánásmód következtében relatíve meghaladták a fegyverrel harcolók közül elesettek számát.

A Szovjetunió elleni hadjárat során 1943 végéig a munkaszolgálatosok összvesztesége mintegy 24 ezer fő volt (elestek 13 ezren, hadifogságba estek 11 ezren). Az 1943-ban a szerbiai Borba szállított kényszermunkások közül is 4 ezren vesztették életüket.⁴ Ha az áldozatok eddig számba vett összlétszámát (44 ezer) a jelenlegi terület, valamint az 1938-ban, 1939-ben, 1940-ben és 1941-ben visszakapott részek zsidó népességének arányában felbontjuk, az 1. sz. táblázatban szereplő számsort kapjuk.

A magyar zsidóság tragédiájának következő és egyben a legtöbb áldozatot követelő állomása a német megszállással megkezdődő gettósítás, majd deportálás volt.

1944. május 15-e és július 8-a között 435 ezer személyt szállítottak ki az országból.⁵ Ezt a szakirodalomban is gyakran szereplő adatot lényegében három, egymástól független korabeli forrás is tartalmazza. A legpontosabb a deportálások lebonyolításában részes Ferenczy László csendőr-alezredes jelentésében megadott szám: 434.351.⁶ A kassai pályaudvar parancsnokságának 401.439 fős adata is precíz, mivel mintegy 20-30 ezer személyt nem Kassán át vittek ki Magyarországról.⁷

Edmund Veesenmayer 1944. október 28-án a zsidóság akkori létszámhelyzetét röviden a következőképp mutatta be a német külügyminisztériumba küldött feljegyzésében: „Birodalmi területre már elszállítva 430 ezer. Honvédségi zsidó munkaszolgálatban jelenleg kereken 150 ezer. Budapest területén kereken 200 ezer.”⁸

Veesenmayernek a deportálást elkerülők számára vonatkozó feltételezése - számításaink szerint - nagyjából megfelelt a valóságnak. A budapestiek és a munkaszolgálatosok arányát azonban rosszul becsülte meg a birodalmi megbízott. A munkaszolgálatosok száma 150 ezernél kevesebb volt. De mennyivel? A vézskorszak szakirodalma megkerüli e kérdést, melyre kétségtelen, pontos válasz nem is adható. A deportálástól ily módon elvont zsidókra vonatkozóan a korabeli dokumentumokban két szám szerepel: a 80 ezer és a 150 ezer. Az előbbi Endre László belügyi államtitkárnak a minisztertanács 1944. június 21-i ülésén elhangzott beszámolójában fordult elő. „A gettózás megkezdésekor a honvédelmi kormány 80.000 zsidót hívott be részben behívójeggyel, részben hirdetmények útján katonai munkaszolgálatra, akik jelenleg nem esnek bele a külföldre irányuló zsidó munkásszállítmányok csoportjába”⁹

Thadden követségi tanácsosnak a Wilhelmstrassére küldött május 26-i feljegyzésében a 80 ezres szám - reálisan - nemcsak az újonnan behívottakat, hanem a munkaszolgálat minden tagját magában foglalja. „Mindössze 80 ezer zsidót tartanak vissza (tudniillik a magyar kormány - S. T.), akik a magyar hadsereg felügyelete mellett a magyar hadiüzemekbe kerülnek munkaszolgálatra.”¹⁰

A 150 ezres szám a fenti Veesenmayer-jelentésen kívül Randolph Braham kiváló művében, a *The Hungarian Labor Service System*ben is megtalálható.¹¹ Braham professzor kifejti, hogy a német és a magyar kormány között megegyezés jött létre arról, hogy az ipari és a mezőgazdasági termelés folyamatosságának megőrzésére 150.000 munkaképes zsidót itthon tartanak.

A munkaszolgálatra igénybe vett zsidók száma a valóságban ennél jóval kisebb volt. A Honvédelmi Minisztérium nyilvántartási osztályának táblázataiból szinte a kezdetektől 1944 márciusáig pontosan nyomon követhetjük ezt a számot.¹²

1943. május 31-én a 2. hadsereg maradványainak kivonása és visszatérése után a „kiszegítő szolgálatosok (zsidók)” száma 83.919 volt. Július 31-ére a kontingens 55.005-re csökkent, majd augusztusban és szeptemberben meghaladta a 78 ezret. 1943 telére ismét némi állománycsökkenés következett be, mert a december 31-i létszám 67.073 volt.

Nyilvánvaló, hogy az 1944-es feljegyzésekben található 80 ezres adat alapjául az 1943-as létszámadatok szolgáltak. Az 1944-es hadrendben összesen 331 századdal számoltak, de a valóságban több alakult meg.¹³ A felállított századok számát 225 főben állapították meg. 1944 nyarán a besorozott zsidók létszáma feltételezhetően elérte a 100 ezret.

A Honvédelmi Minisztérium veszteségi osztályának kimutatásai megbízhatóan közlik a fenti munkaszolgálatos állomány 1944-ben elszenvedett veszteségeit október 31-ig. Tehát lényegében a nyilas hatalomátvételig az 1., a 2. (erdélyi) és a 3. hadsereg harcaiban 1.656-an estek el, 571-en sebesültek meg. A hadifogságba kerültek száma 1.039, az eltűnteké 10.471.¹⁴ Az eltűntek felét halottnak véve az elesettek valódi száma megközelítheti a 7.000-t. De a harcokból adódó teljes zsidó népességihiány mintegy 13.000 fő volt, mely kontingens fele - tudniillik a fogságba estettek - elvben csak ideiglenesen volt távol.

A vézskorszakot betetőző Szálasi-uralom alatt újraindított deportálások során - mint arra a semleges követségek adatai és a szakirodalom is utal mintegy 50 ezer, nagyrészt budapesti zsidót és munkaszolgálatost adtak át a németeknek.¹⁵ A nyilas terrortámadások, valamint a háborús többlethalandóság következtében 15 ezren vesztették életüket.¹⁶ A Vörös Hadsereg fogságába is több ezer civil került. Viszont közel 10 ezer zsidónak sikerült 1944 folyamán kivándorolnia, illetve elmenekülnie.¹⁷ (L. a 3. sz. táblázatot)

A felszabadulás örömteli pillanatait a kétségbeesett várakozás hónapjai követték.

Vajon hányan jönnek vissza az elhurcoltak közül? - a hazai túlélők számára ez volt akkor a legfontosabb kérdés.

Az első sajtóhírek optimizmusa még fokozta is a várakozást. A Magyar Kommunista Párt kelet-magyarországi kerületének lapja, a Néplap 1945. április 1-jei közleménye például azzal biztatta az itthon életben maradottakat, hogy „a legújabb adatok szerint a Vörös Hadsereg körülbelül százezer magyar deportáltat szabadított fel, ami sokkal tekintélyesebb szám, mint amennyire az első jelentések beérkezése után számítani lehetett”.

A Magyarország jelenlegi területéről Németországba indított halálmenetekben mintegy 230 ezer főből (Budapest 50 ezer + 180 ezer) a túlélők első csoportjai már 1945 márciusában megérkeztek.¹⁸ A visszatérők fogadásával, gondozásával számos zsidó és nem zsidó karitatív szervezet és kormányhivatal foglalkozott (Zsidó Világkongresszus, a cionista Ezra, Pesti Izraelita Hitközség, Ortodox Hitközség, Borchow-kör, Nemzeti Segély, Nemzetközi Vöröskereszt). A központi vezetés és koordinálás hiányában azonban a visszatértek szociális ellátása hamarosan áttekinthetetlené vált. Jól tükrözi a káoszt a budapesti szocialista-cionista újság, a Háderech tudósítójának 1945. április 26-án megjelent írása. A szerző a visszatértek információs irodáját kereste.

„...Síp ucca 12 ... Kézzel írott tábla fogad: Vidéki ügyosztály elköltözött. Új munkahelye Bethlen tér 2.

Bethlen tér 2 ... A kapuban ácsorog 10-12 kopott, szenvedő arcú ember. (...) Hirtelen észreveszed a táblát: Nemzetközi Vöröskereszt. (...) Talán mégse? Egyszerre újabb tábla. Ezzel a Nemzetközi Vöröskereszt tábláját ragasztották keresztül. Debreceni Deportáltak. (...)

Benn. Irtózatoss nyüzsgés. - Hol vannak a deportációból hazatértek? Itt mindenki az ... Végre egy iroda. Újabb tábla: American Joint. Hát ez meg micsoda? Alatta sokkal érthetőbb: Feleket itt nem fogadunk...”

A segélyezés hátterében lényegében egyetlen szervezet állt. Az American Joint Distribution Committee finanszírozta a Magyarországi-Zsidó Deportáltakat Gondozó Országos Bizottságot (DEGOB), valamint életre hívta a Nemzeti Segély és a Budapest Székesfőváros Polgármesterének Társadalompolitikai Ügyosztálya bevonásával a Fasiszták Által Elhurcoltakat Segítő Bizottságot.

Számos egyéb feladata mellett 1945 májusától a DEGOB vette nyilvántartásba a visszatért elhurcoltakat. Adataik szerint 1945 májusában és júniusában 47.500-an érkeztek. Júliusban 14.800, augusztusban 9.757, szeptemberben pedig 4.600 személyt regisztráltak,

azaz összesen 74.657-et.¹⁹ A lista itt megszakad, pedig ha kisebb számban is, de 1946-ban is folyt a túlélők visszavándorlása. A Népjóléti Minisztérium I/2 Menekültek, Deportáltak és Hadifoglyok Szociális Gondozási Osztályának hiányos statisztikái 1946-ra vonatkozóan mintegy 5 ezer visszatértről tesznek említést.²⁰ (Az adathiány legfőbb oka az, hogy a minisztérium az említett ügykört csak 1946 júniusában vette át.)

Figyelembe véve az 1945 májusa, azaz a DEGOB megalakulása előtt nyilvántartásba vett 4.000 főt, és a Népjóléti Minisztérium által 1946-ban regisztrált 5.000 főt,²¹ az ország jelenlegi területére visszatértek teljes számát 80-85 ezerre tehetjük.

A szovjet fogságba esett zsidók a Honvédelmi Minisztérium veszteségi alosztályának jelentései alapján 20-30 ezerre (20 ezer munkaszolgálatos + több ezer civil) becsült összlétszámát több háború utáni zsidó forrás is megerősíti. Max Domonkos, a Pesti Izraelita Hitközség titkára a Magyar Zsidók Országos Társadalmi Szövetségének (MAZOT) 1946. október 28-i ülésén 25 ezer honfitársának hazahozatalát sürgette.²² Klár Zoltán, a MAZOT elnöke - menekülése után, 1953-ban, Párizsban - már 30 ezer kényszermunkásról beszélt.²³ Meggyőzőbb azonban az a 8.617 nevet tartalmazó lista, melyet a foglyok családtagjai állítottak össze és küldtek el Moszkvába az Antifasiszta Zsidók Szövetségének.²⁴ A hozzátartozókat keresők túlnyomó része budapesti volt. A „Mikor juthatott orosz fogságba?” kérdésre gyakran a következő volt a sztereotip válasz: „Felszabadulás után az oroszok elvitték” vagy „Németországban esett szovjet fogságba...”

A hosszú fogolylistának inkább történelmi, mint gyakorlati jelentősége lett. Szekfű Gyula moszkvai követ tárgyalt ugyan a kérdésről Ilja Ehrenburggal, de az 1947. január 14-én Budapestre küldött beszámolójában kénytelen volt megállapítani: „...Az Ehrenburgtól hallottak alapján ilyen nagyszabású akciónak egyelőre nem sok eredménye lenne, s akkor is talán más úton lehetne kerestetni az adatokkal bíró munkaszolgálatosokat, mint az Antifasiszta Zsidó Tanácson át, melynek Ehrenburg véleménye szerint itt nincs is lényegesebb befolyása.”²⁵

A szovjet fogságból visszatértek számbavétele olyan nehézkesen és rendszertelenül történt, mint a deportáltak esetében. Viszonylag pontos adataink csak az 1946 júniusa után érkezettekről vannak, mivel a hatósági regisztrálást és gondozást ekkor szervezte meg a Népjóléti Minisztérium. A Debreceni Hadifogoly Átvevő Bizottság jegyzőkönyvei 1948 őszéig mintegy 2 ezer munkaszolgálatos adatait rögzítették. Feltehetően ugyanennyien érkeztek meg 1946 júniusa előtt, és még néhány száz visszatérővel számolhatunk az 1948 utáni szórványos hazaszállításokkal összefüggésben. Tehát mintegy 20 ezren a szovjet fogság áldozatai lettek.

A rendkívül magas szovjetunióbeli halandóság elsősorban az 1943 telén fogságba esett több mint 10 ezer munkaszolgálatost érintette. Közülük alig maradt túlélő, mert az őket befogadó marsanszki és davidovkai táborok 1943-ban a legelemibb életfeltételeket sem biztosították. Nagyobb esélyük volt a visszatérésre az 1945-ben elhurcoltaknak, mivel őket nagyrészt Ukrajnába, illetve a Duna-deltához szállították, ahonnan könnyebben hazakerültek, mint azok, akik a Szovjetunió távolabbi részeiben végeztek kényszermunkát, sokszor az egykori keretlegényekkel, rabtartóikkal együtt, velük azonos körülmények között és azonos elbírálás mellett.

A mintegy 85 ezer visszatért túlélővel a zsidóság száma jelenlegi területeinken - figyelembe véve a felszabadulás idejére becsült 185 ezres létszámot - 1946-47-re elvben elérte a 270 ezer főt. Mivel a visszatértek származási helyéről nincsenek adataink, a budapestiek és a vidékiek arányának meghatározását ezúttal meg sem kíséreljük. Az 1941-es népszámlálás alapján becsült 480 ezres, vészidő előtti létszámhoz képest a menekültekkel együtt 210 ezer a népességhiány.

A mártírok összlétszáma a részadatok határértékeinek középátlagával számolva: 205 ezer (1941-es deportáció: 8 ezer + a Szovjetunió területén elhunyt munkaszolgálatos és elhurcolt:

32 ezer + az 1944-es deportáció áldozatai: 150 ezer + a budapesti nyilas terrorcselekmények áldozatai és háborús többlethalandóság: 15 ezer = 25 ezer).

A Kárpátaljára, Észak-Erdélybe, Felvidékre és Délvidékre visszatérő deportáltak számáról csupán egy összesített adattal rendelkezünk. A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselőtézhez Joint-forrásból érkezett végösszeg: 56.500 fő. A zsidó népesség 1941-es területi elhelyezkedését alapul véve készült a következő táblázat. A háború után elvesztett területeken az 1941-es létszámhoz képest 224.500 a népességhiány. (1.500 visszatért hadifogoly esetén). A veszteség - a számítások alapján - 219.000 (1941-es deportáció: 8 ezer; munkaszolgálat: 13 ezer; deportálás: 198 ezer). Tehát a vézskorszak magyar zsidó áldozatainak becsült száma összesen 424 ezer. (Lásd a 4. sz. táblázatot.)

A végeredmények kapcsán ismételen hangsúlyozni kell, hogy pontatlan részadatok miatt a visszatértek száma hozzávetőleges. A valós számok az itt megadottakról akár 5-10 ezerrel is eltérhetnek.

A veszteségből következettett, háború utáni létszámhelyzet próbája elvben a közvetlen számbavétel, vagyis a népszámlálás. A harcok elülte után a jelenlegi területeinken élő zsidóság összeírására három kísérlet is történt. Még a Dunántúlon folytak a harcok, amikor a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1945. március 25-i eszmei időponttal 86.910 izraelita túlélőt számlált meg.²⁶

A Központi Statisztikai Hivatal 1945. július elején készítette el statisztikai gyorsfelvételét a vidék közérdekű viszonyairól. A vármegyei és városi törvényhatóságok jelentései alapján összeállított mérleg - számításainkkal szinte teljesen megegyezően - 176.207 elhurcoltról ad számot. Az 1945 júliusáig visszatértek száma 39.729 volt.²⁷

1945-46. év fordulóján került sor a Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselőte Statisztikai Tudósító Osztályának (Jewish World Congress, Hungarian Section) felmérésére. A rendkívül gondos, szakszerű és ráadásul nagy apparátussal végzet) munka végeredménye 143.624 személyi lap, mely az izraeliták adatait tartalmazza.²⁸

Az újból elcsatolt területek közül csak Észak-Erdélyben és Délvidéken volt összeírás. A Zsidó Világkongresszus Román Osztálya (Jewish World Congress, Romanian Section) 1947-ben 44.706 izraelitát írt össze. Az eredményt megerősíti az 1948. évi román népszámlálás, valamint az Institute of Jewish Affairs (New York) egy 1948 decemberében készített felmérése.²⁹ A Délvidéken 3.532 túlélőt regisztráltak,³⁰ de „az életben maradottak száma ennél mindenestre több” - nyilatkozta dr. Loránt Zoltán hitközségi elnök 1952-ben a Buenos Airesben megjelenő Hatikva című lapnak.³¹

Hogy az ország jelenlegi területén oly nagy a különbség (mintegy 100 ezer) az általunk becsült létszám és a ténylegesen megszámláltak között, annak több oka is van.

Az összeírók bizalmatlanságát kívánta eloszlatni számos korabeli kiadvány és feljegyzés, amikor a kérdőívek kitöltésére buzdított. Mégis, ösztönös önvédelemből, hogy egy újabb listára való felkerülést elkerüljön, még a meggyőződéses izraeliták egy része sem szolgáltatott adatot. Ezt figyelembe véve a Központi Statisztikai Hivatal a túlélők számát (izraeliták és kikeresztelkedettek) 220-260 ezerre becsülte.³²

A statisztikai kimutatások használhatóságát jelentősen korlátozza az a tény, hogy a népességről csak pillanatképet adnak egy olyan időszakban, amikor emberek százezrei vannak mozgásban a szélrózsa minden irányában.

Az ország 1944-es területét az ötvenes évek közepéig elhagyó zsidóság száma mintegy 80-100 ezer fő.

Közvetlenül a háború után az elvándorlók útja a németországi DP (hontalan) táborokba vezetett. Az International Refugee Organization kimutatásai csak mintegy 8.445 magyar zsidóról szólnak (1947. szeptember 30.), de a szakirodalom szerint (figyelembe véve az erdélyi, kárpátaljai menekülteket) a valóságos létszám legalább 30 ezer volt.³³ Tény az is, hogy a Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselőte Információs Osztálya a

szovjet fogságban lévőkkel együtt (mintegy 20 ezer fő) 51 230 magáról hírt adott távollévőt tartott nyilván 1946 októberében.³⁴

A DP-táborok magyar zsidósága elsősorban nyugatra igyekezett. Pontos adatunk csak a Kanadába vándoroltakról - azaz 1.836 főről³⁵ van. Ha az USA-ba vándorló magyar zsidóság aránya a zsidó bevándorlók összességéhez képest megegyezik a kanadai gyakorlattal, akkor oda mintegy 8-10 ezren érkeztek. Több ezren telepedtek le Latin-Amerikában, a 30 ezres magyar zsidó DP-népesség egyharmada pedig Izraelben talált hazára. Az alijázó magyar zsidóság összlétszáma az ötvenes évek derekáig az Izraelita Statisztikai Hivatal 1961-ben készített felmérése szerint 60 ezer. Közülük 6 ezren a Kárpátaljáról, 25 ezren Erdélyből, 29 ezren pedig a jelenlegi területről érkeztek.

A Magyarország 1944-es területén élő zsidóság gyors elvándorlását valamelyest a népszámlálást adatok is tükrözik, hisz az 1948-as magyarországi népszámlálás már csak 134 ezer izraelitát mutat ki. Az észak-erdélyi „zsidó nemzetiségűek száma” 1956-ban 23.000 volt, és az 1961-es szovjet népszámlálás szerint a Kárpátalján élő zsidóság is 10 ezer főre zsugorodott.

Bár az elvándorlók új otthonra és hazára letek, a zsidó népesség nagy részének elvesztésével a Kárpát-medencében élő népek pótolhatatlan veszteséget szenvedtek.

Jegyzetek

- 1 *American Jewish Yearbook 1947-48*. Vol. 49. The Jewish Publication Society of America. Philadelphia, 740. - Proudfoot, Malcolm: *European Refugees 1931-52*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1956. 336-337. - Tartakower, Arieh: The problem of European Jewry (1939-1945) In: *The Jews: Their History, Culture and Religion*. Szerk.: Finkelsein, Louis. New York 1949. 290.
- 2 *A magyarországi zsidóság statisztikája településenként*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1993. A kérdéssel kapcsolatban lásd még: Dolányi Kovács Alajos: A keresztény vallású, de zsidó származású népesség a népszámlálás szerint. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1944. 4-5. 95-103.
- 3 Geyer Artur: Az első magyarországi deportálás. In: *Új Élet Naptár 1960-61*, Budapest 1960. 77.
- 4 Hadtörténeti Levéltár: HM VKf. 1944/eln 299. cs.
- 5 Braham, L. Randolph: *A magyar Holocaust*. Gondolat Kiadó, Budapest 1989. II. kötet, 21.
- 6 Vadász Ferenc: Nappalok és éjjelek egybefolytak. In: *Kritika*. 1988. január 5.
- 7 Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. *Magyar Téka*. Budapest 1948. 260.
- 8 Ránki-Pamlényi-Tilkovszky-Juhász: *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. Budapest 1968. 907.
- 9 Lévai: *i. m.* 216.
- 10 Ránki-Pamlényi-Tilkovszky-Juhász: *i. m.* 854.
- 11 NG (Nuremberg Government) - 2059 idézi: Randolph Braham: *The Hungarian Labor Service System*. New York 1977, 62.
- 12 Hadtörténeti Levéltár: HM 1944 eln. 1/ny 6768 cs.
- 13 Hadtörténeti Levéltár: HM Vkf. „Külön Melléklet”. Az 1944/45. évi M. hadrendek.
- 14 Hadtörténeti Levéltár: HM 1945. 47.675 eln.
- 15 Reitlinger, Gerald: *Die Endlösung*. Berlin 1961. 504-507. - Gilbert, Martin: *The Atlas of the Holocaust*. New York 1982. 211. - Macartney, C. A.: *October Fifteenth, History of Modern Hungary 1927-1945*. Edinburgh 1961. 450.
- 16 *Budapesti Statisztikai Évkönyv*, 1948. 32.
- 17 Varga László: A magyarországi zsidóság megsemmisítése 1944-45. *MIOK Évkönyv*, 1984. 400.
- 18 Gyöngyösi János külügyminiszter nyilatkozata. In: *Szabad Nép*, 1945. március 25.
- 19 *Világ*, 1945. szeptember 28.
- 20 Új Magyar Központi Levéltár (ÚMKL) XIX – C – 1 - n 8. doboz.
- 21 *Háderech*, 1945. április 26.
- 22 *Új Élet*, 1946. október 31.
- 23 *National Jewish Monthly*, 1953. February
- 24 Hadtörténeti Levéltár: KÜM Moszkvai Nagykövetség 39. doboz.
- 25 ÚMKL: XXXIII - 4.
- 26 Városi Szemle (Budapest), 1945. 140.
- 27 *Magyar Statisztikai Szemle*, 1946. 1-6. és 8-16.

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

28 ÚMKL: XXXIII - 3.

29 Central Zionist Archives, Jerusalem C2, 205.

30 Vajdasági Történeti Múzeum és Levéltár, Novi Sad, AK 23410.

31 *Hatikva* (Buenos Aires), 1952. augusztus 15.

32 Magyar Statisztikai Szemle, 1946. 1-6. 4., továbbá: ÚMKL XIX – 3 – 1 - c 26. doboz.

33 Ginesi, Robert: *La seconde guerre mondiale et les déplacements de populations*, Paris 1948. 68.

34 ÚMKL: XXXIII - 3.

35 Finkelstein, Louis: *The Jews*. New York 1960. 1582.

1. táblázat	A zsidók száma a német megszállás előtt (ezer főben)							
	Budapest	vidék	jelenlegi terület	Kárpátalj a	Észak-Erdély	Felvidék	Délvidék	háború alatti terület
A zsidók száma 1941-ben	240	240	480	110	150	45	15	800
Az 1941-es deportálás és a munkaszolgálat (elesett, eltűnt) áldozatai	13	13	26	6	7	4	1	44
A német megszállás előtt	227	227	454	104	143	4	14	756

2. táblázat	A zsidók száma 1944 nyarán (ezer főben)							
	Budapest	vidék	jelenlegi terület	Kárpátalj a	Észak-Erdély	Felvidék	Délvidék	háború alatti terület
A német megszállás előtt (1944 március)	227	227	454	104	143	41	14	756
1944 nyarán deportáltak	10	170	180	85	130	30	10	435
A magyar fennhatóság alatt maradtak	217	57	274	19	13	11	4	321

3. táblázat	A zsidóság feltételezett száma a felszabaduláskor (ezer főben)							
	Budapest	vidék	jelenlegi terület	Kárpátalj a	Észak-Erdély	Felvidék	Délvidék	háború alatti terület
A z 1944-es nyári deportálások után	217	57	274	19	13	11	4	321
A Szálasi-éra áldozatai (meggyilkoltak, deportáltak, munkaszolgálatosok)	67	22	89	2	2	3	1	97
A felszabaduláskor	150	35	185	17	11	8	3	224

4. táblázat	A zsidóság feltételezett száma 1945 végén (ezer főben)					
	jelenlegi terület	Kárpátalja	Észak-Erdély	Felvidék	Délvidék	háború alatti terület
Felszabadultak	185	17	11	8	3	224
Visszatértek	85	18	30	7	1,5	141
Összesen	270	35	41	15	4,5	365

TAMÁS STARK

THE HUNGARIAN JEWRY DURING THE HOLOCAUST AND AFTER THE WORLD WAR II.

The essay presents the statistical consequences of the Holocaust. The writer studies all components of the post-war population movement of the Jews, who lived in the Carpathian Basin (in the actual territory of Hungary in 1944).

In the autumn of 1941, about 15 to 20.000 Jews of non-Hungarian nationality were deported to Galicia. The majority of them were killed in the environs of Kamenec Podolsk. The loss of pressed into the forced labour

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 3.sz.

battalions can be estimated at 20.000, according to information from the Ministry of Defence. In 1944 about 500.000 Jews were removed from the countryside and Budapest to German concentration camps.

The number of martyrs in the present day territory is about 200.000. The total estimated number of the Hungarian Jewish victims of the Holocaust is 420.000.

When the fighting was over the Hungarian Section of Jewish World Congress registered 143.624 Jews in the present day territory. The total number of survivors, however, was higher. In 1946 the central Bureau of Statistics estimated the number of Israelites and converts at 220 to 260 thousand.

Approximately 80 to 100 thousand Jews left the 1944-territory by the mid-fifties. 15 to 20 thousand Hungarian Jews settled in Canada and USA. Several thousand emigrated to Latin America. The total number of Hungarian Jews who were involved in aliyah (immigration to Israel) was 60 thousand by the mid-fifties.